

**МУЛОҲИЗАҶО ДАР БОРАИ
ВУРУДИ АВРУПОИЗМҶО БА
ЗАБОНИ ТОҶИКӢ ДАР ОХИРИ
САДАИ XIX ВА АВВАЛИ ҚАРНИ XX
(ДАР АСОСИ МАВОДИ РӯЗНОМАИ
САФАРИ АМИР АБДУЛАҲАД)**

**НЕКОТОРЫЕ СООБРАЖЕНИЯ
О ПРОНИКНОВЕНИИ
ЕВРОПЕИЗМОВ В
ТАДЖИКСКИЙ ЯЗЫК В КОНЦЕ
XIX-НАЧАЛЕ XX вв.**

**SOME CONSIDERATIONS
ON PENETRATION OF
EUROPEANISMS IN TAJIK
LANGUAGE AT THE END OF
XIXth - THE BEGINNING OF XXth
CENTURIES**

Пулодова Шоира Солиҷоновна, н.и.ф., дотсенти кафедраи методикаи таълими забон ва адабиёти тоҷикии МДТ “ДДХ ба номи акад. Б.Ғафуров”; **Хоҷаева Муқаддас Олимовна**, н.и.ф., дотсенти кафедраи забони тоҷикии МДТ “ДДХ ба номи акад. Б.Ғафуров” (Хучанд, Тоҷикистон)

Пулодова Шоира Солидҷоновна, канд. филол. наук, доцент каф. методики преподавания таджикского языка и литературы ГОУ «ХГУ им. акад.Б. Гафурова»; **Ходжаева Мукаддас Олимовна**, канд. филол. наук, доцент кафедры таджикского языка ГОУ “ХГУ им. акад. Б. Гафурова” (Худжанд, Таджикистан)

Pulodova Shoira Solijonovna, candidate of Philology, associate professor of method of teaching of Tajik language and literature department under the SEI “KhSU named after acad. B. Gafurov”; **Khojaeva Mukaddas Olimovna**, candidate of Philology, associate professor of Tajik language department under the SEI “KhSU named after acad. B. Gafurov” (Khujand, Tajikistan) **e-mail:** shoira.pulotova@inbox.ru

Хусусиятҳои иқтибоси калимаҳо аз забонҳои русӣ ва аврупоӣ ё ба ном лексикаи русию интернационалӣ ба забони тоҷикӣ дар даҳсолаи ахири асри XIX-оғози қарни XX дар асоси рӯзномаи сафари амир Абдулаҳад ба Русия, ки солҳои 1892-1893 барпо гардида буд, ба риштаи таҳлил кашида шудааст. Барои қиёс маводи фактологӣ аз “Ҳаҷнома”-и Қорӣ Раҳматуллоҳи Возеҳ ва сафарномаи “Туҳафи аҳли Бухоро”-и Мирзо Сироҷи Ҳаким, ки дар давраи мавриди баррасӣ таълиф гардидаанд, ҷалб шудаанд. Қайд мешавад, ки тамоми аврупоизмҳои дар охири асри XIX ба забони тоҷикӣ воридишуда, дучори тағйироти фонетикӣ гардида, ба низоми савтиёти забони тоҷикӣ мутобиқ мешуданд. Махсусан вобастагии басомади истифодаи аврупоизмҳо дар сафарномаҳо аз мақсади сафар таъкид гардидааст. Масалан, дар рӯзномаи сафари амир Абдулаҳад, ки ба Русия сафари расмӣ карда буд, нисбат ба китоби Мирзо Сироҷ, ки бо қорҳои тиҷоратӣ ба сафар баромада буд ва “Ҳаҷнома”-и Возеҳ теъдоди бештари аврупоизмҳо мавриди истифода қарор гирифтааст. Таъкид шудааст, ки талаффузи аксарияти аврупоизмҳо дар тӯли бештар аз сад сол тағйир наёфтааст, ки дар ин бора мисолҳои дар ҷамаи се асари мавриди баррасӣ дучоришаванда шаҳодат медиҳанд: истанса-станция, вакзол-вокзал, парохуд-пароход, кифитонса-квитанция, бағоч – багаж, лимунод-лимонад ва ғайра.

Калидвожаҳо: амир Абдулаҳад, Возеҳ, Мирзо Сироҷи Ҳаким, иқтибос, аврупоизмҳо, сафарнома, низоми савтиёти тоҷикӣ

Анализируются особенности заимствования слов из русского и европейских языков, или так называемой русско-интернациональной лексики, в таджикский язык в последние десятилетия XIX-начале XX столетия на основе путевых заметок о путешествии бухарского эмира Абдулахада в Россию, состоявшемся в 1892-1893 гг. Для сопоставления привлекаются фактологические материалы из «Хадж-наме» («Книга о хадже») Кори

Рахматулло Возеха и дневника путешествий Мирзо Сироджа Хакима “Подарок жителям Бухары”, также созданных в указанный временной период. Отмечается, что все европеизмы, проникшие в таджикский язык в конце XIX вв., подверглись серьезным фонетическим изменениям, приспособившим их к таджикской фонетической системе. Особо подчеркивается зависимость частоты использования европеизмов в путевых заметках от цели путешествия. Так, в путевых заметках эмира Абдулахада, совершившего официальный визит в Россию, используется больше европеизмов, чем в книге Мирзо Сироджа, путешествовавшего по коммерческим делам, и в описании паломничества Возеха в Мекку. Подчеркивается, что произношение большинства европеизмов практически не изменилось в течение более чем ста лет, о чем свидетельствуют примеры, встречающиеся в трех анализируемых произведениях: истанса-станция, вакзол-вокзал, парохуд-пароход, кифитонса-квитанция, багоч – багаж, лимунод-лимонад и т.д.

Ключевые слова: эмир Абдулахад, Возех, Мирзо Сиродж Хаким, заимствования, европеизмы, путевые заметки, таджикская фонетическая система

The article analyzes the peculiarities of borrowing words from Russian and European languages, or Russian-international lexics, into the Tajik language in the last decades of the 19th - early 20th centuries based on travel notes about the journey of the Bukhara amir Abdulahad to Russia, which took place in 1892-1893. For comparison, factual materials are used from the “Haj-name” (“Book of the Haj”) by Kori Rahmatullo Vozeh and the travel diary of Mirzo Siroj Hakim “A Gift to the Residents of Bukhara”, also created during the specified time period. It is noted that all Europeanisms that penetrated into the Tajik language at the end of the 19th century underwent serious phonetic changes that adapted them to the Tajik phonetic system. The dependence of the frequency of use of Europeanisms in travel notes on the purpose of travel is especially emphasized. Thus, in the travel notes of Emir Abdulahad, who made an official visit to Russia, more Europeanisms are used than in the book of Mirzo Sirodzh, who traveled on commercial business, and in the description of Vozeh’s pilgrimage to Mecca. It is emphasized that the pronunciation of most Europeanisms has remained virtually unchanged for more than 100 years, as evidenced by the following examples found in the three works analyzed: istansa – stantsiya (station), vaksol - vokzal (railway station), parohud – parohod (boat), kifitonsa - kvitantsiya (receipt), bagoch– bagaj (luggage), limunod – limonad (lemonade), etc.

Key-words: amir Abdulahad, Vozeh, Mirzo Siroj Hakim, borrowing, Europeanisms, travel notes, phonetic system

Мусаллам аст, ки ворид шудани калимаҳои ғайр яке аз роҳҳои ғановати таркиби луғавии ҳамаи забонҳо ба шумор меравад ва забони тоҷикӣ низ аз ин қонун истисно нест. Дар тӯли таърихи рушд ба забони тоҷикӣ аз забонҳои дигар бевосита ё бавосита калимаҳои зиёд дохил шудаанд. Аз нимаи дувуми асри XIX, баъди хонигарии Хеваю Хӯкандро барҳам додану як қисми аморати Бухоро забт кардани Русия, тахти протекторат қарор гирифтани аморати Бухоро вуруди муназзами калимаю ибораҳои русию аврупоӣ оғоз гардид. Раванди воридшавии вожаҳои русӣ ва аврупоӣ марҳалаҳои мухталифро фаро мегирад. Муҳаққиқони забоншинос раванди мазкурро ба се марҳала ҷудо кардаанд: 1. Аз таъсиси протекторат то солҳои 30-юм; 2. Аз солҳои 30-юм то солҳои 80-уми қарни XX; 3. Аз солҳои 80-ум то имрӯз [Олимҷонов М. Вожаҳои русию аврупоӣ дар забони тоҷикӣ (дар мисоли ашъори Фарзона)]// Сухан аз гавҳариёни сухан.-Хучанд: Нури маърифат, 2017.- С.214-221].

Дар мақолаи ҳозир тасмим гирифтём, ки вижагиҳои вуруди калимаҳои иқтибосии русию аврупоиро ба забони тоҷикӣ дар даҳаҳои охири қарни XIX дар асоси маводи “Рӯзномаи сафари хайриятасари вилояти Фитирбурх”-и Мир Сайид Абудаҳадхон ба риштаи таҳлил

кашидем. Хусусиятҳои вуруди калимаҳои русию аврупой дар рисолаи мақолаҳои алоҳида, ҳамчунин фаслҳои алоҳидаи тадқиқоте, ки ба эҷодиёти ин ё он адиб бахшида шудаанд, мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд [ниг.2]. Давраи шуравии таърихи забон аз ин лиҳоз бештар баррасӣ шудааст. Бевосита роҷеъ ба мавзӯи баҳси мо дар фасли “Калимаҳо ва ибораҳои русӣ ва аврупой”-и рисолаи забоншинос С.Ҳочиев “Забони адабии тоҷикӣ дар ибтидои садаи XX” маводи ҷолиб гирд оварда шудааст [С.Ҳочиев, с.119-128]. Дар шумораи 10-уми маҷаллаи “Садои Шарқ” ба ҷопи кириллии рӯзномаи сафари амир Абдулаҳадхон, ки муҳаққиқ Маҳмудҷон Холов аз ҷопи факсимиле ба кириллӣ баргарида, бо пешгуфтору тавзеҳоту луғат соли 2023-юм нашр намудааст ва матни он манбаи асосии мақола мебошад [ниг.???], тақризи Ш. Тоҷибоев ва А.Самеев ҷоп шудааст. Дар тақриз онҳо аҳамияти ин китобро аз ҷумла чунин арзёбӣ кардаанд: “Матни “Рӯзнома” махсусан роҷеъ ба роҳи тарзҳои ба забони тоҷикӣ ворид шудани калимаҳои русию интернасионалӣ ё чи тавре ки ҳоло меғунд, аврупоизмҳо маводи бой ва пурқимат дар ихтиёри забоншиносон мегузарад. Дар заминаи матни ин китоб дар бораи роҳҳои ба савтиёти забони тоҷикӣ мутобик шудани аврупоизмҳо таҳқиқоти ҷолибро ба сомон расонидан мумкин аст.” [Тоҷибоев Ш., Самеев А.Нишебу фарозҳои матншиносии сафарномаи амир Абдулаҳадхон//Садои Шарқ, 2024.-№10.-С.149-157/150] [Мир Сайид Абдулаҳадхон. Рӯзномаи сафари хайриятасари вилояти Фитирбурх (09.12.1892 – 04.03.1893). – Душанбе, 2023. – 216 с.]

Ҳамчунин хангоми таҳлили маводи фактологӣ ҳаҷномаи Қорӣ Раҳматуллоҳи Возеҳ [Возеҳ, Қорӣ Раҳматуллоҳ. Савониҳ ал-масолик ва фаросих ал-мамолик (ҳаҷнома). Ба савбо эҳтимом ва пешгуфтори Тоҷиддин Мардонӣ.-Душанбе, 2019.-174с.] ва наشري кириллии “Тухафи аҳли Бухоро”-и Мирзо Сирочи Ҳаким [Мирзо Сирочи Ҳаким. Тухафи аҳли Бухоро.-Душанбе: Адиб, 1992.-282 (нусхаи электронӣ) ва наشري форсии он [Мирзо Сирочуддин Ҳоҷӣ Мирзоабдурауф.Тухафи аҳли Бухоро.Бо муқаддима аз дуктур Муҳаммади Асадиён.-Техрон:Интишороти Буалӣ,1369.-384с.] мавриди истифода қарор гирифт.

Пеш аз он ки ба масъалаи асосии мақола гузарем, зикри чанд нуктаро муҳим мешуморем. Дар рӯзномаи амир Абдулаҳадхон калимаи ибораҳои русию аврупой хеле зиёд истифода шудаанд ва ҷо-ҷо, аҳёнан ҷумлаҳои русӣ низ дучор мешавад. Тибқи мушоҳидаи мо, дар матни рӯзнома, ки аз саҳифаи 35 то 125-уми китоб ҷойгир шудааст, танҳо дар ду саҳфа, саҳифаи 35, ки оғози суҳан аст ва баромадани амирро аз шаҳри Бухоро тасвир мекунад ва дар охири китоб саҳифаи 124, ки дар он бозгашти амир ба шаҳри Бухоро тасвир гардидааст, калимаҳои русиву аврупой ба назар намерасанд. Дар дигар саҳфаҳои китоб иқтибосот ба қасрат истифода шудаанд. Масалан, дар саҳифаи 70 бештар аз бист вожаи ибори русию аврупой истифода шудааст. Албатта, сабаби асосии ин ҳолат дар муҳтавои асар ниҳон аст. Чун сафари амираи Бухоро сафари расмӣ буд, дар рафти мусофират дар ақсари истгоҳҳои роҳи оҳан намоёндоғони расмӣ ҳукумати Русия ба пешвоз ва меҳмондорӣи ӯ мебаромаданд. Сабки иншои амир чунин аст, ки ҳамаи мизбонону пешвозгирандагонро ҳатман бо унвони мансабу мақом ба забони русӣ зикр мекунад. Ба ибори дигар, дар матн хеле зиёд омадани номҳои маъмурӣ, мансабҳо, баҳусус, унвонҳои ҳарбӣ ва ғайра ба тарзи саёҳат, ки бо поезд сурат гирифта буд ва дар ҳар истгоҳ маросимҳои муҳталиф ҳатман бо намоёндоғони маъмурияти ҳукумати Русия сурат мегирифт, вобаста аст. Сониян, гумон аст, ки қисми зиёди номи мансабҳои дарборӣ ва унвонҳои ҳарбӣ, ки дар рӯзнома ба таври фаровон ба қор рафтааст, дар забони адабии тоҷикии даҳаи охири қарни XIX ва оғози садаи XX мавриди истеъмоли ҳамагон қарор гирифта бошад. Дар ин бобат маводи ҳаҷномаи Возеҳ ва “Тухафи аҳли Бухоро”-и Мирзо Сирочи Ҳаким низ далел шуда метавонад. Таҳлили ҳаҷномаи Возеҳ ва сафарномаи Мирзо Сироҷ собит месозад, ки қасрату қиллат ва тарзи истифодаи аврупоизмҳо бевосита аз мақсади сафар, маҳалҳои саёҳат ва мундариҷаи муҳтавои матн, яъне аз он ки муаллиф қадом воқеаи ҳодисотро мавриди тасвир қарор

медихад, вобастагӣ дорад. Масалан, дар ҳаҷномаи Возеҳ аврупоизмҳо ба маротиб камтар истифода шудааст ва асосан бо мафҳумҳои маҳдуд мегардад, ки дар ҳаёту ғайриҷаҳонӣ рӯзмарраи мардуми Бухоро қорбасти мешуданд. Дар ин ҷо манзур мардуми одӣ, оммаи халқ дар назар аст, ки бо маъмурони ҳукумати рус саруқор надоштанд.

Дар сафарномаи Мирзо Сирочи Бухороӣ бошад, манзара тағйир меёбад. Аз лиҳози истифодаи аврупоизмҳо китоби Мирзо Сироч бо рӯзномаи амир Абдулаҳадхон муқоисапазир нест. Мирзо Сироч аврупоизмҳоро фаровон истифода мебарад, зеро сафари ӯ баръакси сафари Возеҳ ба мамолики Арупо (Булғория, Чехия, Австрия, Фаронса, Англия, Русия) ва Ҳиндустон сурат гирифтааст. Дар сафарномаи Мирзо Сирочи Ҳаким бештар истилоҳоти бонкию тичоратӣ дучор мешавад. Лозим ба таъкид аст, ки дар тарзи сабти баъзе аврупоизмҳо байни маводи се асари мазкур тафовут низ ба назар мерасад, ки мо дар ин мақола чунин мавридҳоро маҳсу таъкид мекунем.

Дар рӯзнома амир Абдулаҳадхон калимаҳои русию аврупоиро пурра мутобиқи талаботи савтиёти забони тоҷикӣ қорбасти менамояд, ки дар ин бора дар шакли дар рӯзнома омада имрӯз ҳам байни мардум истеъмоли ғаштани ҳамон вожаҳои иқтибосӣ шаҳодат медиҳанд. Забоншинос С.Ҳочиев таъкид кардааст, ки "... дар гунаи гуфтугӯи халқӣ қабул намудани калима дар он давр ба расмият даромада буд" [Ҳочиев, с.121]. Ба назар чунин мерасад, ки то солҳои 30-юми садаи XX, ки маҳз дар ҳамон солҳо масъалаи тарзи талаффузи вожаҳои русиву аврупоӣ бо сиёсат омехта гардида, тарзи талаффузи аслии онҳо дар забони вомгир ҳатмӣ шуд, вомвожаҳои русию аврупоӣ пурра мутобиқи талаботи савтиёти забони тоҷикӣ талаффуз мешуданд ва сабт мегардиданд.

Лозим ба таъкид аст, ки дар асоси таҳлили маводи як китоб дар бораи манзараи умумӣ ва қонуниятҳои вуруди калимҳои русию аврупоӣ дар як марҳалаи рушди таърихи забон ҳулоса баровардан ғайриимкон аст. Барои ин қор шумораи бештари сарчашмаҳо бояд мавриди баррасӣ қарор дода шавад. Бино бар ин, мулоҳизаҳои мо дар бораи вижагиҳои вуруд ва ба савтиёти забони тоҷикӣ мутобиқ шудани калимаҳои русию аврупоӣ хусусияти муқаддамотӣ доранд.

1. Калимаҳое, ки талаффузи онҳо ҳам дар забони русӣ ва ҳам дар забони тоҷикӣ яхелаанд:

а) калимаҳое, ки дар ҳар ду забон ҳам дар навишт ва ҳам дар талаффуз яхелаанд: вагон (с.36)¹, карета (48). Аз калимаи карета дар китоб вожаҳои мураккаби каретасавор, каретанишин низ дучор мешавад, яъне вожа дар калимасозии забони тоҷикӣ иштирок мекунад;

б) Калимаҳое, ки бинобар махсусиятҳои забони русӣ дар ин забон байни шакли ҳаттии онҳо, яъне тарзи навишт ва талаффуз фарқ ҳаст ва ба забони тоҷикӣ маҳз тарзи шифоҳии онҳо дохил шудаанд: батальон – баталён (37).

Чи тавре ки маълум аст, дар забони русӣ ҳарфи "о"-и беадад чун "а" талаффуз мешавад. Масалан, калимаи "молоко"-ро русҳо "малако" талаффуз мекунанд. Аксари вожаҳои иқтибосии русӣ, ки дар рӯзномаи сафар дучор мешаванд, дар гунаи шифоҳӣ, яъне талаффузи даҳонӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд: обед – абед, конвой – канвой, поручник – паручник, офицер – афисер, советник – саветник, батальон – баталён ва ғайра.

Дар бораи калимаи "обед" қайд кардан зарур аст, ки дар китоби мавриди таҳлил он ба ду маъно ба қор рафтааст: 1. номи ҳуҷра, ки нисфирӯзӣ, яъне зӯҳр ё пешин тановул мекунад; 2. умуман, ҷойи тановули ҳуҷра: "... дасташонро гирифта, ба хонаи абед расидем" (78).

¹ Ҳамаи мисолҳо аз наشري кириллии рӯзномаи амир Абдулаҳад, ки тавсифаш дар пайнавишт таҳти шумораи 4 омадааст, оварда мешавад. Бинобар ин минбаъд дар матн дар ҳилолаи фақат саҳифаи ҷопи мазкур зикр мешавад.

2. Чй тавре ки маълум аст, “Дар забони тоҷикӣ дар аввали калима омадани ду ва ё зиёда ҳамсадо дида намешуд” [ЗАХТ, ч.1, с.11]. Лозим ба таъкид аст, ки омадани ду-се ҳамсадо дар байни калима низ ба нудрат дучор мешавад. Дар сурати дар аввали калима омадани ду ва ё зиёда ҳамсадо тоҷикон ё байни ҳамсадоҳо ва ё дар аввали он овози садонок мулҳақ мекунад. Дар рӯзнома теъдоди чунин калимаҳои русӣ хеле зиёд аст:

--**истанса** (36) – станция. Лозим ба таъкид аст, ки ин калима дар ин шакл дар рӯзномаи амир Абдулахад ба касрат истифода шудааст ва то ҳол низ дар ҳамин шакл дар байни тоҷикон маъмул аст. Дар шаҳри Хучанд вожаи истанса ҳамчунин маънои “истгоҳи роҳи оҳан”-ро низ ифода мекунад, ки дар шаҳраки ба номи Б.Ғафуров ҷойгир аст. Эҳтимол аз сабаби он, ки дар гирду атрофи шаҳри Хучанд станцияи роҳи оҳани дигар нест, номи маҳалл низ “истанса” шудааст. Дар “Туҳафи аҳли Бухоро” ин вожа дар шакли **истонса** [с.40] омадааст. Ба мисолҳои дигар таваҷҷуҳ мекунем: - иштоб (59) – штаб, министир (64) – министр, истатский (64) – статский, бриллиён (72) – бриллиант, тиётир (50) – театр, тиётари сирк (59) – цирк, Александир ифторӯй (82) – Александр второй.

3. Калимаҳое, ки дар гунаи тоҷикии онҳо ҳарфи “а” ба “о” табдил меёбад: генерол – генерал, губирнотир – губернатор, бол – балл, борун – барон (37), лейтинонт – лейтенант, казорма – казарма (37), мойур – майор, одмирол – адмирал (45), начолник – начальник (59), тилигроф (65) – телеграф, коранотси (65) – коронация, гроф (66) – граф, гирон – ўтел (66) – гранд – отель, капитон (70) – капитан, маршол – маршал, гирочдонски – гражданский ва ғайра.

Дар бобати калимаи телеграф / тилигроф қайд кардан лозим аст, ки дар забони русӣ вожаи телеграф ба ду маъно ба кор меравад: 1. Воситаҳои техникае, ки барои ба маҳалли дигар ирсол намудани муросилот хизмат мекунад; 2. Муассисае, ки ин хизматро ба ҷо меорад. Дар матни рӯзнома вожаи тилигроф ва тилигрофхона ба маънои дувум ба кор рафтааст. Ба маънои якум бошад, ибораҳои мухталифи бо вожаи тилигроф сохташуда мавриди истифода қарор мегирад: тилигрофи хотирчамъ (56), тилигрофи таҳияти Наврӯз (63), тилигроф омадан (64). Калимаи мазкур бо феълҳои гирифтани/тилигроф гирифтани(63) ва омадани/тилигроф омадан (64) истифода мешавад. Ин калима бо феълҳои гирифтани (тилигроф гирифтани), задани (тилигроф задани), фиристодани (тилигроф фиристодани) дар китоби Мирзо Сироч низ ба кор рафтааст.

4. Дар матни рӯзнома калимаҳои русие ба кор рафтаанд, ки дар гунаи тоҷикии онҳо баъзе ҳарфҳо ба у ё ў табдил ёфтаанд:

а) ба у ё ў табдил ёфтани ҳарфи “о”: пулковник – полковник, пудпулковник – подполковник. Дар баъзе мавридҳо дар вожаи пудпулковник табилии “д” ба “т” мушоҳида мешавад; парохуд – парохут. Ҳар ду гуна истеъмол мешавад, вале чандомади вожаи парохут бештар ба ҷашм мерасад;

б) ба “у” табдил ёфтани ҳарфи “е”-и калимаи русӣ: - губурнотир – губернатор. Дар ин калима, ки дар рӯзнома дар баробари калимаи истанса аз ҷумлаи вожаҳои хеле серистеъмол аст, ҳарфи “е” ба “у”, “а” ба “о” ва “о”-и охир ба касра ё “и”-и қӯтоҳ табдил ёфтааст. Дар китоб вожаи мазкур ҳам бо кофи арабӣ ва ҳам бо кофи форсӣ омадааст, вале ба назар чунин мерасад, ки дар мавридҳои бо кофи арабӣ омадани саҳви техникаи рух додааст.

5. Ҳазфи баъзе ҳарфҳо аз калимаҳои русӣ: батарӣ (42) – батарея, пойиз (36) – поезд. Калимаи поездро оммаи мардум то ҳол “пойиз” талаффуз мекунад.

6. Дар рӯзномаи сафари амир Абдулахадхон ба миқдори зиёд номи унвонҳои ҳарбию мулкӣ ва мансабҳои дарбори ба забони русӣ омадааст, ки дар ҳамаи ҳолатҳо, ба истиснои мавридҳои, ки муаллиф ба русӣ фалон меноманд гуфта, калимаи русиро меорад, пурра ба савтиёти забони тоҷикӣ мувофиқ мутобиқ гардидаанд. Аз ҷумла, генерол-губурнотир, борун (барон), импиротур, пулковник, казорма, капитон, генерол-мойур, колличиски советник, велики киноз, одмирол, воянний, адютоний генеролоти алтиллерий, начолники

иштоб, воянний министир,начолники азиётиски част (начальник Азиатской части), дистивилни истотиски советник (действительный статский советник), гроф, убри гуфморшал, воянний генерал – лейтинонт, азиётски дипортомонту, генеролной иштоб пулковник, тодिवирни савитник, кансилорй (концелярия), шатаноминистир (?), камир юнкер, убир камиргии дувора (!), убиркуфмаршол, убир тсерулнимани мейситир (оберцеремоналимейстр), начолники сумиски пўлк, Николойиски курпус, гироданачолник, гостинисаи Петербурхиски, Екатеринувослоф (Екатеринослав), витсегубурнотур, тойний советник (тайный советник), военный фурма, кунсул, закун (закон), Кафкози Миркурий.

Хамчуни дар рўзнома номҳои чуғрофӣ, аз ҷумла, номи шаҳрҳо ва хусусан номи истохҳои роҳи оҳан ва исми насабу номи падари ашхоси мухталиф, ки ба тарзи талаффузу навишту савтиёти забони тоҷикӣ мутобиқ шудаанд, зикр гардидааст. Махсус таъкид кардан лозим аст, ки тарзи сабти ному насаби русӣ (фамилия), ки қисми асосии онҳо бо бандакҳои –ов, –ев, –ёв ба охир мерасанд, пурра тибқи талаффузи шифоҳии онҳо сурат гирифтааст. Чанде аз онҳоро бораи мисол меорем: Фитирбурх, Михойилиски, Закаспийски, Вилодикафкоз (махз бо ҳарфи коф дар ҳар ду маврид), Бароку (Бароково), Нефиски (Невский), Моли Морскуй (Малая Морская), Ирмиташ (Эрмитаж), Василюф, Аниркуф, Шишкин, Илински, Чорикуф, Турбитскуф, Аликсондир Нифиски, Белоф, Дўлгуруки, Варансуф – Дашкуф, Киюф, Нечаюф – Малсуф ва ғайра.

Лозим ба таъкид аст, ки дар ҳамаи мавридҳо чи дар навишти номи унвону лақаб ва мансабҳои гуногун ва чи дар сабти номҳои чуғрофию ному насаб як принцип риоя шудааст, ки он ҳам бошад, сабти гунаи шифоҳӣ, яъне талаффузи номҳо бо мутобиқ сохтани онҳо ба талаффузи тоҷикӣ мебошад. Дар ягон маврид кӯшиши талаффузи соф русӣ ба назар намерасад. Ба ибораи дигар, тарзи талаффузу навишти аврупоизмҳо, мисли давраи шуравӣ бо сиёсат омехта нашуда буд.

7. Дар забони русӣ чанд ҳарфи ҳоси ин забон, аз қабилӣ «ц», «щ» мавҷуд аст, ки овозҳои мазкур дар забони тоҷикӣ вучуд надоранд. Сабти ҳарфҳои мазкур дар матнӣ рўзнома комилан мутобиқи савтиёти забони тоҷикӣ сурат гирифтааст. Гузашта аз ин, қоидаи навиштани калимаҳои иқтибосии дорои ҳарфи «ц», ки алҳол дар қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ мазкур аст, дар охири асри XIX на танҳо маълум будааст, балки дар матнҳо риоя ҳам мешудааст. Дар рўзнома ҳарфи «ц» бо ду роҳ сабт шудааст:

а) бо ҳарфи «с» дар аввали калима пеш аз садонок ва дар охири калима: сирк – цирк (59), кансилор (68) – канцелярия, купес – купец (59);

б) дар байни ду садонок бо ҳарфҳои «тс»: витсе-губурнотир (100) – вице – губернатор; коронатси (65) – коронация; импиротуритса – императорица; Турбитски (96) – Трубецкой. Дар номи мансаби дарбории “обер - церемониалмейстер” дар аввали калима пеш аз садонок «ц» бо «тс» сабт шудааст: убир – тсируланимейстир (70).

Аз ин қоида дар матн як истисно ба мушоҳида расид: вожаи офицер дар чанд ҷой афисер (104) сабт гардидааст, яъне ба ҷои **тс** танҳо ҳарфи **с** омадааст.

8. Гуфтан лозим аст, ки дар рўзномаи амир Абдулаҳадхон як қатор калимаҳои русие, ки дар забони тоҷикӣ муодили баробармаъно доранд, бидуни тарҷума дар гунаи русии ба савтиёти тоҷикӣ мутобиқгардида мавриди истифода қарор гирифтааст. Чанд мисол меорем. Муаллиф вожаҳои музыка ва музыкантро бидуни тарҷума истифода мебарад. Ин вожаҳо дар гунаҳои зерин омадаанд: музукончӣ (музыкант), музукончиён (42), илми музук (49), музукон задан (108), музукон навохтан (112). Лозим ба таъкид аст, ки дар ҳамин китоб муодилҳои тоҷикӣ ё дурусттараш муодилҳои иқтибосии арабии дар забони тоҷикӣ пурра ҳазмшудаи мутрибон ва муғанниён (108) истифода шудааст. Вожаҳои музукон ва мукончиён дар саросари китоб мавриди истифода қарор гирифтааст. Гунаи музук дар сафарномаи Мирзо Сироч низ ба касрат дучор мешавад [С.67].

Вожаи дигари русии мавриди баҳс, ки дар тоҷикӣ муодилҳои мухталиф дорад, феъли тонсавият (танцевать) – рақсидан, арғушт рафтан аст, ки дар китоб дар таркиби ибораҳои мухталиф истифода шудааст: тонсавият кардан (85), тонсавият шудан (86), тонсавиятро тамошо кардан (90). Дар китоб ҷо-ҷо муодилҳои тоҷикии калимаи **танцевать** ба кор рафтааст. “Занону духтарони хушшаклу хушлибос мерақсиданду мехиромиданд, пой мекуфтанду даст меандохтанд” (108).

Мисоли дигар: вожаи гулят: гулят карда омадан (88). Дар китоб муодилҳои ин феъли русӣ “гардиш кардан ва сайр кардан” низ дучор мешавад. Калимаи гулятро Возеҳ низ дар ҳаҷномааш истифода бурдааст [В, 42].

Калимаҳои фантан (111) -фаввора, насленик (117) ба маънои валиаҳд, каронатсӣ (70) ба маънои ҷулсус ё маросими тоҷгузорӣ, купес (59) ба маънои тоҷир ё савдогар низ аз ҳамин қабил аст. Ба назар чунин мерасад, ки амир Абдулаҳад дар бораи ба забони тоҷикӣ тарҷума кардани вожаҳои мазкур умуман кӯшиш ба ҳарч надодааст.

Ҷо-ҷо дар матни рӯзнома иборасозӣ бо вожаҳои иқтибосии русӣ ба мушоҳида мерасад: визит додан (74) – нанести визит, тилигроф задан – отбить телеграф, картишка партофтан – оставить карточку. Вожаи қортавизит дар сафарномаи Мирзо Сироч низ ба назар мерасад [С.27].

9. Ҳамаи сифатҳои, ки дар падежи именительный бандаки –ый /- ий доранд, дар талаффузи тоҷикӣ ҳарфи “й”-и охири онҳо ҳазф мешавад. Масалан, экстренни пойиз-экстренный поезд, военни - военный, колечиски советник – колледжский советник (с.38), бачӯтни / пачӯтни караул – почётный караул (37), военни губурнотир – военный губернатор (52), гириҷдонски губурнотир – гражданский губернатор (63), военни министр (64), амалдори военни (64), надворни советник - надворный советник (67).

Баъзан, бандакҳои падежи родительный низ ҳазф мешавад: дириқтури Азиётски депортоменту – директор Азиатского департамента; начолник Азиатски част (64) – начальник Азиатской части (64); генералной иштоб пулковник – Генерального штаба полковник.

Ҳамин қоида ба ҳамаи насаб ва номҳои ҷуғрофие, ки бо “-ый /- ий” тамом мешаванд, сидқ дорад: Вирфоски (37) – Воровский; Киронски (38), Чарокуфски (55), истансаи Михойилски (55), Бараврикаи Барохурофски (60) – Прохоровская фабрика, Дулгуруки (70), Асравойиски (67).

Ҳамчунин қоидаи мазкур ба талаффузи номҳои ҷуғрофие паҳн мешавад, ки бо бандаки –ая/-ий ба охир мерасанд: Прохлодни (54) – Прохладная, Моли Морискуй (65) – Малая Морская, Киремли дуворес – Кремлевский дворец.

10. Дар матни рӯзнома баъзе аврупоизмҳои дучор мешаванд, ки гунаи тоҷикӣ ё дурусттараш гунаи ба тоҷикӣ мутобиқшудаи онҳо хеле аҷиб аст:

- посилка (91). Ба забони русӣ “посылка” навишта мешавад ва азбаски ҳарфи “о” дар ин калима беада аст, дар забони русӣ “псылка” талаффуз мешавад. Аз рӯи мантиқ ва дар радифи калимаҳои каласка – коляска, малако – молоко ва ғайра ин вожа дар забони тоҷикӣ бояд пасилка талаффуз шавад, вале ҳам дар матни рӯзнома ва ҳам алҳол дар лаҳҷаҳои шимоли Тоҷикистон “посилка” (зада ба ҳарфи **а** меафтад) талаффуз мекунад.

- вакзол (37). Ин калима дар матни рӯзнома серистеъмол аст. Дар сафарномаи Мирзо Сироч ба ҷои коф гоф (**вагзол**) омадааст [К.164]. Алҳол дар лаҳҷаи Хучанд “вакзал” талаффуз мешавад, ки пурра ба савтиёти тоҷикӣ мутобиқ аст. Аҷиб он аст, ки аз рӯи мушоҳидаҳои мо, дар шаҳри Хучанд, ронандагони нақлиёти мусофиркашонӣ № 97 ва № 105, ки аксаран ўзбекони ноҳияи Бобоҷон Ғафуров мебошанд, “вакзол, вакзол”-гӯён мусофиронро даъват мекунад. Дар бобати чунин тарзи талаффуз метавон ду фарзияро пешниҳод кард:

1. Калимаи вокзал аз ибораи англисии “Vauxhall” – боғи фароғату хушгузаронӣ гирифта шудааст, ки дар забони асл “воксхол” талаффуз мешавад. Мумкин аст, дар марҳилаи аввали вуруди ин калима ба забони русӣ талаффузи он дигар бошад. Ба ҳар ҳол, тарзи талаффузи дар рӯзнома ва сафарномаи Мирзо Сироч омада бештар ба шакли муҳаффафи англисии вожа шабоҳати зоҳирӣ дорад, ҳарчанд ин фарзия аз ақл дур менамояд. Лекин ба забони тоҷикӣ дохил шудани вожаи фаронсавии обуна [ФТЗТ, 2, 12], ки он дар китоби Мирзо Сироч дучор мешавад, нишон медиҳад, ки ба забон роҳ ёфтани вомвожаҳо бо роҳҳои мухталиф сурат мегирад. Албатта, муайян кардани сабаби талаффузи **вакзол** таҳқиқи амиқи этимологиро тақозо мекунад, бояд мавзуи мақолаи алоҳида гардад. 2. Гунаи вакзол ба савтиёти забони ўзбекӣ мутабиқгардидаи ин калима аст.

- **Каратапкин** (45). Қариб дар ҳамаи мавридҳо, чи тавре ки дар боло зикр гардид, дар рӯзнома ному насабҳои русӣ мувофиқи талаффузи аслии онҳо бо баъзе ихтисору ҳазфҳо сабт шудааст. Аз ин миён насаби яке аз генералони рус, генерал-губернатори Туркистон ва сарфармондеҳи қўшуни округи ҳарбии Туркистон (1916-1917) Куропаткин Алексей Николаевич дар саросари китоб генерал-лейтинонт Куратапкин / Каратапкин зикр шудааст. Ҳадс задан мумкин аст, ки шакли Каратапкин ҳамаи техникӣ аст. Ҳамчунин аз эҳтимол дур нест, ки дар ин вожа ҳодисаи контаминатсия рух дода бошад.

11. Баъзе калимаҳои ибораҳои русӣ дар китоб ду шакли навишт дорад: пачўтни қаровул (45) – бачўтни қаровул (42), парохўд (101) – парохўт (45), лимўнод (79) – лимўнот (77). Ногўфта намонад, ки дар китоби Мирзо Сироч гунаҳои параход [К.164] ва лимунот [С.142] низ омадааст.

Дар ин калимаҳо бадалшавии ҳарфҳои “п” ба “б” ва “д” ба “т” ба вуҷуд омадааст, ки комилан тибқи қоидаҳои савтиёти забони тоҷикӣ мебошад [Инҷуи Шерозӣ, Мирҷамолуддин Ҳусайн ибни Фаҳруддин Ҳасан. Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ. Виростаи Раҳими Афиғӣ Ҷ.1.-Техрон, 1351.-1234с./с.29].

12. Бадалшавии ҳарфи к-и калимаҳои русӣ ба қ дар забони тоҷикӣ. Бадалшавии ҳарфи к-и аввали калимаҳои забони русӣ ба қ дар забони тоҷикӣ дар ҳар се маъҳаз ба назар мерасад.

...ба панҷ ҷои дигар картишка дода, ба қароргоҳ баргаштем (75).

Дар ин ҷо манзур аз “**картишка додан**” **ибораи русии “оставить визитную карточку”** аст.

Бадалшавии мазкур дар рӯзномаи амир Абдулаҳадхон ҳамчунин дар калимаҳои корпус-курпус (89) мушоҳида гардию Дар асари Мирзо Сироч ин ҳодиса дар калимаҳои зерин ба назар расид: компания-қампонӣ [С.61] /қампония [С.37], визитная карточка/карта-қортавизит [С.27], копия-қупия [С.127], клуб-қулуб [С.51], комиссариат-қумисарӣ [С.150], карта-қорта [С.110], король-қарол [С.102]. Дар ҳаҷномаи Возеҳ вожаи консул-қунсул [В.51] мазкур аст. Дар рӯзномаи амир Абдулаҳад гунаи қулуб бо коф дида шуд.

Ду гунаи талаффуз доштани баъзе аврупоизмҳо шаҳодат медиҳад, ки дар охири асри XIX ҳанӯз як қисми аврупоизмҳои ба забони тоҷикӣ ворид гардида шакли устувори талаффуз пайдо накарда буданд.

Маводи фактологӣ гирдовардаи мо имкон медиҳад, ки дар бораи тарзи сабту талаффузи аврупоизмҳо баъзе хулосаҳои муқаддамотӣ барорем. Пеш аз ҳама, таъкид кардан лозим аст, ки қисми муайяни аврупоизмҳо, ки дар рӯзномаи амир Абдулаҳадхон истифода шудаанд, ҳоси сабки муаллиф буда, ба фонди асосии луғавии забони тоҷикӣ дохил нашудаанд. Онҳо дар забони русӣ низ ба қатори историзмҳо “калимаҳои ифодаҳои таърихӣ, ки манбаи материалии онҳо қайҳо барҳам хӯрдааст, дохил мешаванд” [Бобомуродов Ш., Мухторов З. Фарҳанги истилоҳоти забоншиносӣ. – Душанбе, 2016.- 428 с. / с. 154]. Чи тавре ки маълум аст, онҳо муродиф надоранд.

Баъзе аврупоизмҳои дар асарҳои амир Абдулахадхон, Возеҳ ва Мирзо Сироч истифода шуда бо мурури замон бо муродифҳои тоҷикиашон иваз шудаанд. Масалан, ҷойи ибораҳои военни министир (46), каренотси (68; тоҷгузорӣ), купес (59), визид (61) ва ғайра, ки дар рӯзномаи амир вомахӯранд, ибораҳои войски начальник (войсковой начальник, с.149), истарший (старшой, с.168), музук (с.67), карол (король, с.102), бистурон (ресторан, с.142), ряд пербуй (первый ряд, с.239)-ро ба зудӣ муодилҳои тоҷикиашон гирифтаанд. Ҳарчанд баъзеи онҳо, аз қабилӣ *начальник* дар тамоми давраи беш аз 70-солаи ҳокимияти шуравӣ дар истифода буданд ва алҳол низ мавриди истеъмол мебошанд. Дар бобати қисми дигари аврупоизмҳо, ки дар забони адабӣ ва гуфтугӯи тоҷикӣ дар охири нимаи дувуми қарни XIX ва садаи XX дар истифода қарор доштанд, гуфтан лозим аст, ки танҳо баъди мақоми давлатӣ пайдо кардани забони тоҷикӣ ва, махсусан, баъди истиқлолияти ҷумҳурии тоҷикистон ба ҷойи онҳо истифода бурдани муодилҳои тоҷикӣ тақвият ёфт ва тадриҷан муодилҳои тоҷикӣ серистеъмол ва аврупоизмҳои мазкур камистеъмол шуда истодаанд:

- **кифитонса** (с.54), ин вожа дар давраи ҳокимияти шуравӣ дар шакли квитанция истифода мешуд, ки шояди ин иддао моддаи дахлдори “Фарҳанги русӣ ба тоҷикӣ” (соли 1985) мебошад. Дар забони гуфтугӯи тоҷикии асри XX дар шакли “кивитанса” истифода мешуд ва алҳол низ дар ҳамин шакли гуфтугӯӣ роиҷ аст, вале тадриҷан дар коргузориҳои расмӣ ҷойи онро истилоҳи *расид* гирифта истодааст. Истилоҳи расид яқинан аз забони форсӣ ба забони тоҷикӣ гузаштааст (Рубинчик, 1, с.722).

- **граждански** (с.63). Дар шакли граждански губирнотур истифода шудааст. Вожаи губирнотур то солҳои 30-юми қарни XX дар ҳамин шакл ҳам дар забони адабӣ ва ҳам гуфтугӯӣ истифода мешуд. Баъди қабули *Установкаи соли 1936* дар маъхазҳои ҳаттӣ шакли “губернатор” мавриди истифода қарор гирифт. Дар забони гуфтугӯӣ ба сабаби аз байн рафтани предмети мафҳум аз истифода баромада буд. Вожаи *граждански* дар солҳои ҳокимияти шуравӣ дар шакли *гражданин* (масалан, Кодекси гражданин, либоси гражданин) хеле серистифода буд. Танҳо соли 2023 баъди баҳси тӯлонӣ ҳуқуқшиносон истилоҳи “Кодекси гражданин”-ро бо “Кодекси маданӣ” иваз карданд. Дар забони умум бошад, ба ҷойи он калимаи шаҳрвандиро истифода мебаранд.

- **тунил** (с.68). Шакли тунел, баъзан туннел низ дучор мешавад. Дар забони муносири адабии тоҷикӣ ҳарчанд муодили он “нақб” мавҷуд буд, бештар “тунел” истифода мешуд. Алҳол, дар забони адабӣ пурра *нақб* ба қор меравад, дар забони гуфтугӯӣ низ раванди тадриҷан ҷойи тунил / тунелро гирифтани *нақб* ба назар мерасад.

- **вистуфка** (с.61). Дар забони гуфтугӯии қарни бистум бештар дар шакли “виставка” истифода мешуд, ки бадалшавии ҳарфҳои в ва ф қомилан мутабиқи қоидаҳои забони тоҷикӣ мебошад (Бурҳон, Муҳаммадхусайн. Бурҳони қотей . Таҳияи матн бо пешгуфтор, мулҳақот, тавзеҳоти ва ҷеҳристи Амон Нуров. – Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с. / с.24). Алҳол ҷои онро тадриҷан вожаи намоиш ва намоишгоҳ гирифта истодааст.

- **бағоч** (с.98). Ин вожа дар ҳамин талаффуз дар забони адабии охири асри XIX ва то охири солҳои 20-уми қарни XX роиҷ буд. Сипас, дар забони адабӣ дар шакли аслӣ, яъне “бағаж” ва ё баъзан ба ҷойи он “борҳои дастӣ” (ручная кладь) мавриди истифода қарор гирифт.

- **исҷӯт** (с.124). Вожаи “сҷёт” тибқи қоидаҳои савтиёти забони тоҷикӣ ҳамин талаффузро дорад. Дар солҳои ҳокимияти шуравӣ “сҷёт” мавриди истифода буд. Алҳол, дар забони адабӣ ва маъхазҳои иқтисодӣ ба гунаи “ҳисобнома”, дар забони гуфтугӯии одамони саводи русӣ дошта дар шакли сҷёт истифода мешавад, вале муодили тоҷикии он “ҳисобнома” ва дар ибораи “расчётный сҷёт” – “суратҳисоб” беш аз пеш роиҷ шуда истодааст.

Ба назар ҷунин мерасад, ки қоидаи ба савтиёти забони тоҷикӣ мутабиқ гардидани калимаҳои иқтибосӣ, махсусан, аврупоизмҳо низ имрӯз на ҳамеша риоя мегардад. Масалан, алҳол ҷавонон, ки саросар бо ноутбуку интернет ва телефонҳои мобилии бисёрвазифа ва

истилоҳоти соҳаи технологияи иттилоотӣ ошноии комил доранд ва, гузашта аз ин, як қисми онҳо забони англисиро низ медонанд, аврупоизмҳо чӣ тавре ки дар забони асл ҳаст, ҳамон хел талаффуз мекунад. Алҳол, ягон ҷавон “скайп”-ро искайп ё “скриншот”-ро искриншот талаффуз намекунад. Ин ҷанбаи масъалаи аврупоизмҳо ба мавзуи мақолаи мо муносибати бевосита надорад, бино бар ин бо таъкиди ҷолибияти омӯзиши мавуи мазкур, бо ҳамин мулоҳиза иктифо меварзем.

ПАЙНАВИШТ:

1. Олимҷонов М. *Возжаҳои русию аврупоӣ дар забони тоҷикӣ* (дар мисоли ашъори Фарзона) // *Сухан аз гавҳариёни сухан*. – Хучанд: Нури маърифат, 2017. – С. 214-221.
2. Шаропов Н. *Калимаҳои русию интернатсионалӣ дар забони адабии тоҷик*. – Душанбе: Дониш, 1970. – 170 с; Ниёзмӯҳаммадов Б. *Калимаҳои русӣ дар осори Аҳмади Дониш*// *Забонишносии тоҷик*. – Душанбе: Дониш, 1974. – С. 378-383.
3. Ҳоҷиев З. *Забони адабии тоҷикӣ дар ибтидои садаи XX*, с.119-128.
4. Мир Сайид Абдулаҳадхон. *Рӯзномаи сафари хайриятасари вилояти Фитирбурх* (09.12.1892 – 04.03.1893). – Душанбе, 2023. – 216 с.
5. Тоҷибоев Ш., Самеев А. *Нишебу фарозҳои матнишносии сафарномаи амир Абдулаҳадхон* / Тоҷибоев Ш., Самеев А.//*Садои Шарқ*, 2024. - №10. - С.149-157.
6. Возех, Қорӣ Раҳматуллоҳ. *Савониҳ ал-масолик ва фаросих ал-мамолик (ҳаҷнома)*/ *Ба саъю эҳтимом ва пешгуфтори Тоҷиддин Мардонӣ*. – Душанбе, 2019. – 174 с.
7. Мирзо Сирочи Ҳаким. *Тӯҳафи аҳли Бухоро*.-Душанбе: Адиб, 1992. – 282 (нусхаи электронӣ)
8. Мирзо Сирочуддин Ҳоҷӣ Мирзоабдурауф. *Тӯҳафи аҳли Бухоро* / *Бо муқаддима аз дуктур Мӯҳаммади Асадиён*. - Техрон: *Интишороти Буалӣ*, 1369. – 38 4с.
9. *Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик*. Ҷ.1.-Душанбе, 2019. – 548 с.
10. *Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ*. Ҷ.2.-Душанбе: Бухоро, 2015. – 109 6с.
11. *Инҷуи Шерозӣ, Мирҷамолуддин Ҳусайн ибни Фаҳруддин Ҳасан. Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ. Виростаи Раҳими Афифӣ* Ҷ.1. – Техрон, 1351. – 1234 с.
12. Бобомуродов Ш., Мухторов З. *Фарҳанги истилоҳоти забонишноӣ*. – Душанбе, 2016. – 428 с. [с. 154]
13. *Русско-таджикский словарь*. Под ред. М.С.Асимова. – Москва: *Русский язык*, 1985. – 1279 с.
14. *Персидско-русский словарь* / Под ред. Ю.А.Рубинчика. Т.1. – Москва: *Русский язык*, 1983. – 800 с.
15. Бурҳон, Мӯҳаммадҳусайн. *Бурҳони қотеъ* / *Таҳияи матн бо пешгуфтор, мулҳақот, тавзеҳоти ва ҷеҳристи Амон Нуров*. – Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с.

REFERENCES:

1. Olimjonov M. *Russian-European Words in Tajik Language (on the model of Farzona's poetry)* // *Words from connoisseurs*. – Khujand: *Nuri ma'rifat*, 2017. - PP.214-221.
2. Sharopov N. *Russian- International Words in Tajik Literary Language*. –Dushanbe: Donish, 1970. -170pp; Niyozmahmadov B. *Russian Words in Ahmad Donish Works*// *Tajik Linguistics*. – Dushanbe: Donish, 1974. – PP. 378-383.
3. Hojiev Z. *Tajik Literary Language in the Beginning of XXth*, PP.119-128.
4. Mir Said Abdulahadkhon. *Travel Diary of Petersburg Region* (09.12.1892 – 04.03.1893). – Dushanbe, 2023. – 216 pp.
5. Tojiboev Sh., Sameev A. *Advantages and Disadvantages of Textology of Amir Abdulahadkhon's Travel* // *Sadoi Sharq*, 2024.-№10.-PP.149-157.
6. Vozeh, Kori Rahmatulloh. *Savonih al-masolik va farosih al-mamolik (Haj-name) With the efforts and introduction of Tojiddin Mardoni*.-Dushanbe, 2019.-174pp.
7. Mirzo Siroj Hakim. *The Gift to the Whole Bukhoro*. -Dushanbe: Adib, 1992.-282 (electronic resource)

8. Mirzo Sirojuddin Hoji Mirzoabdurauf. *The Gift to the Whole Bukhoro. With the introduction of Doctor Muhammad Asadiyon.* – Tehron: Publishing house of Buali, 1369.-384pp.
9. *Grammar of the Tajik Modern Literary Language.* V.1.-Dushanbe, 2019.-548pp.
10. *Tajik Glossary.* V.2.-Dushanbe: Bukhoro, 2015.-1096pp.
11. Injui Sherozi, Mirjamoluddin Husain ibn Fakhruddin Hasan. *Dictionary of Jahongiri. Under the editorship of Rahim Arifi* V.1.-Tehran, 1351.-1234pp.
12. Bobomurodov Sh., Mukhtorov Z. *Dictionary of Linguistical Terms.* – Dushanbe, 2016.- 428 pp. / PP. 154]
13. *Russian-Tajik Dictionary.* Under the editorship of M.S.Asimova.- Moscow: Russian language, 1985.-1279pp.
14. *Persian-Russian Dictionary.* Under the editorship of U.A.Rubinchik. V.1.-Moscow: Russian language, 1983.-800pp.
15. *Burhon, Muhammadhusain. Burhoni Qote'.* Under the editorship of Amon Nurov. – Dushanbe: Adib, 1993. – 416 pp.